

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради
Бердянського державного
педагогічного університету
від 26.08.2020 р., протокол №01

Методологія наукового філологічного дослідження (мовознавчого)
(назва освітнього компоненту)

ПРОГРАМА
обов'язкової навчальної дисципліни

підготовки	<u>магістра</u> <small>(назва ступеня вищої освіти)</small>
спеціальності	<u>035 Філологія</u> <small>(шифр і назва спеціальності)</small>
спеціалізації	<u>035.01 українська мова і література</u> <small>(шифр і назва предметної спеціальності)</small>
освітньо-професійної програми	<u>«Філологія»</u> <small>(назва освітньо-професійної програми)</small>

Бердянськ, 2020

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Олена Крижко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та славістики

Обговорено та рекомендовано методичною радою Бердянського державного педагогічного університету 21.08.2020 р., протокол №01.

ВСТУП

Програма обов'язкової навчальної дисципліни «Методологія наукового філологічного дослідження (мовознавчого)» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Філологія» підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.01 українська мова і література.

Предметом навчальної дисципліни є методи та методики лінгвістичних досліджень.

Міждисциплінарні зв'язки: курс «Методологія наукового дослідження (мовознавчого)» пов'язаний з такими навчальними дисциплінами:

1. *Сучасна українська літературна мова:* мовні одиниці лексичного, фразеологічного, морфологічного, синтаксичного рівнів.
2. *Загальне мовознавство:* характеристика загальних процесів, що відбуваються у сучасній українській літературній мові.
3. *Стилістика сучасної української літературної мови:* характеристика наукового стилю сучасної української літературної мови.
4. *Культура української мови:* мовні норми, класифікація стилів сучасної української літературної мови.
5. *Культура української наукової мови:* наукові тексти різних жанрів: властивості і структурно-сміслові компоненти.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Методологія наукового філологічного дослідження (мовознавчого)» є формування у магістрантів навичок науково-дослідницької роботи, зокрема знань її методів, методик, методології, теорії, технології.

1.2. Основним завданням вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукового філологічного дослідження (мовознавчого)» є

- поглиблення знань магістрантів про методи, методики, методології, теорії, технології науково-дослідної роботи;

- вироблення навичок поетапного планування роботи, вибору прийомів, методів, методик аналізу, збирання матеріалу, науково-достовірної його обробки, оформлення і представлення результатів та уміння ведення наукової дискусії;

- формування мовнокомунікативної, мовнотермінологічної, дослідницької компетенції магістрантів;

- аргументовано, спираючись на словники і мовленнєві зразки, оцінювати власне наукове мовлення та мовлення інших авторів наукових праць.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні набути таких компетентностей та продемонструвати такі результати навчання:

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач	Програмні результати навчання
<p>ІК. Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі лінгвістики і літературознавства в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.</p> <p>ЗК 1. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.</p> <p>ЗК 3. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК 4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p>ЗК 7. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК 8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК 11. Здатність проведення досліджень на належному рівні.</p> <p>ЗК 12. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>СК 1. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.</p> <p>СК 2. Здатність осмислювати літературу як полісистему, розуміти еволюційних шлях розвитку вітчизняного і світового письменства.</p> <p>СК 5. Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та/або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій.</p> <p>СК 6. Здатність застосовувати</p>	<p>ПР 1. Оцінювати власну навчальну та науково-професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного вдосконалення.</p> <p>ПР 2. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.</p> <p>ПР 3. Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.</p> <p>ПР 7. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.</p> <p>ПР 8. Оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства.</p> <p>ПР 9. Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.</p> <p>ПР 10. Збирати й систематизувати мовні та літературні факти.</p> <p>ПР 11. Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.</p> <p>ПР 12. Дотримуватися правил академічної доброчесності.</p> <p>ПР 13. Доступно й аргументовано</p>

<p>поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.</p> <p>СК 7. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень.</p>	<p>пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцем, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.</p> <p>ПР 14. Створювати, аналізувати та редагувати тексти різних стилів та жанрів.</p> <p>ПР 15. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу.</p> <p>ПР 16. Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації чи суперечливих вимог.</p>
---	--

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 06 кредитів ЄКТС / 180 годин.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Методика лінгвістичних досліджень. Часткові методи у мовознавстві.

Основні наукові поняття (теорія, ідея, закон, судження, гіпотеза, умовивід, поняття, термін, науковий факт, концепція). Парадигми і «наукові революції». Поняття наукового методу і методології. Загальні засади наукових досліджень. Часткові методи у мовознавстві: метод порівняльно-історичного та типологічного вивчення мов, структурний метод, статистичний метод, функційний метод.

Тема 2. Описовий метод як аспект дослідження рівнів сучасної мови.

Описовий метод. Основні етапи застосування описового методу. Категорійний, дискретний, компонентний та контекстний аналіз. Типи прийомів описового методу (формалізовані і неформалізовані, математичні і нематематичні; субстанційні та операційні). Прийоми зовнішньої інтерпретації (прийоми соціологічні, логіко-психологічні та артикуляційно-акустичні прийоми міжрівневої інтерпретації та дистрибутивна методика). Прийоми внутрішньої інтерпретації (прийоми класифікації і систематизації, прийоми розкриття будови виділених одиниць, категорій та зразків, прийоми парадигм та парадигматична методика, опозиційний прийом, прийоми семантичного поля, прийом семантичної валентності слова В. Порцига, прийоми перетворень і трансформаційна методика).

Тема 3. Методи лінгвогенетичних (порівняльно-історичних) досліджень.

Методи та методика лінгвогенетичних досліджень. Об'єктивні лінгвістичні основи порівняльно-історичного методу. Найважливіші прийоми порівняльно-історичного методу (прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкції, прийом хронологізації, прийом діалектографії, прийом культурно-історичної інтерпретації, прийом текстології).

Тема 4. Зіставний метод.

Поняття зіставного методу дослідження. Порівняльно-зіставне вивчення споріднених і неспоріднених мов. Типологічна характеристика мови і типологічна класифікація мов. Проблема мовних універсалій.

Тема 5. Принципи і методи структурного аналізу. Статистичний метод і його прийоми.

Поняття структурної лінгвістики, основні етапи її розвитку. Структурні методики (дистрибутивний опис, методика безпосередніх складників, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз). Статистичний метод і його прийоми (логіко-семантичне обчислювання та моделювання, кількісні (симптоматичні) і статистичні прийоми вивчення мови та тексту, автоматизація лінгвістичних робіт).

Тема 6. Функційний метод.

Поняття функційної лінгвістики, історія її розвитку. Функційний метод, його методики та прийоми дослідження. Поняття польової структури. Компоненти функційно-семантичного поля та його ознаки. Структурні типи функційно-семантичного поля, що виділяються у сучасному мовознавстві.

Тема 7. Методи лінгвогеографічних досліджень. Соціолінгвістичні методи.

Методи лінгвогеографічних досліджень. З історії лінгвістичної географії. Соціолінгвістичні методи. Етапи соціолінгвістичного дослідження.

Тема 8. Психолінгвістичні методи. Нейролінгвістичні методи. Методи прагмалінгвістики. Методи когнітивної лінгвістики.

Психолінгвістичні методи (експериментальний метод, спостереження, самоспостереження, формувальні методи). Експериментальні методики психолінгвістичних досліджень (формувальний експеримент, асоціативний експеримент, метод семантичного диференціала, метод доповнення мовного знака (завершення /відтворення/ мовленнєвого висловлення). Нейролінгвістичні методи (метод спостереження над мовленнєвою поведінкою, метод дихотичного прослуховування вербального матеріалу, ангиографія у поєднанні з амітал-натрієвою пробою, унілатеральні електрошоки, стереотаксичні операції). Методи прагмалінгвістики. Аспекти дослідження комунікативно-прагматичної лінгвістики. Компоненти структури прагматичного значення мовної одиниці (експресивні, евокативні (апелятивні), фатичні, естетичні). Методи когнітивної лінгвістики. Поняття концепту. Сучасні методики дослідження концептів: теорія профілювання Є. Бармінського, теорія вертикальних синтаксичних полів С.М. Прохорової, теорія концептуального аналізу виявлення глибинних характеристик імені (гештальтів) Л.О. Чернейко і В.О. Долинського, теорія вертикального

контексту О.С. Ахманової, фреймова семантика Ч. Філлмора, теорія метафори і метонімії Дж. Лакоффа і М. Джонсона, сценарії Р. Шенка і Р. Абельсона, фрейми М. Мінськи, когнітивні прототипи Е. Рош і Дж. Лакоффа, які лежать в основі мовної категоризації і концептуалізації світу.

3. Рекомендована література

Базова

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: учеб. пособ. Москва: Либроком, 2001. 140 с.
2. Даниленко В. П. Методы лингвистического анализа. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2011. 280 с.
3. Иванова Л. П. Методы лингвистических исследований: учеб. пособ. Киев: ИСПО, 1995. 138 с.
4. Каде Т. Х. Научные методы лингвистических исследований: учеб. пособие. Краснодар, 1998. 139 с.
5. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике: учеб. пособ. Екатеринбург: Изд-во Ур-ФУ, 2012. 818 с.
6. Распопов И. П. Методология и методика лингвистических исследований (синхронного изучения языка). Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1976. 107 с.
7. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
8. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва: ЛКИ, 2007. 312 с.
9. Тарланов З. К. Методы и принципы лингвистического анализа. Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского ун-та, 1995. 189 с.
10. Хроленко А. Т., Бондалетов В. Д. Теория языка: учеб. пособ. 2-е изд., испр. и доп. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2006. 528 с.

Допоміжна

1. Алефиренко Н. Ф. Методологические проблемы современного языкознания. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособ. Москва: Флинта: Наука, 2009. Ч. IV. С. 314–397.
2. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк). Москва: Просвещение, 1966. 302 с.
3. Арапов М. В., Херц М. М. Математические методы в исторической лингвистике. Москва: Наука, 1974. 167 с.
4. Ареальные исследования в языкознании и этнографии. (Язык и этнос). Ленинград: Наука, 1983. 368 с.
5. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста. Текст как объект комплексного анализа в вузе. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1984. С. 3–11.
6. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва: Наука, 1988. 341 с.

7. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
8. Аспекты семантических исследований. Москва: Наука, 1980. 354 с.
9. Ахутина Т. В. Нейролингвистический анализ динамической афазии. Москва: Теревинф, 2002. 144 с.
10. Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Світ, 1997. 392 с.
11. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социоллингвистика. Москва: Рос. гос. гуманитарный ун-т, 2001. 319 с.
12. Белл Роджет Т. Социоллингвистика: Цели, методы, проблемы. Москва: Международные отношения, 1980. 920 с.
13. Бернал Дж. Науки в истории общества. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1956. 736 с.
14. Богданов В. В. Речевое общение. Прагматический и семантический аспекты. Ленинград: Изд-во Ленин. гос. ун-та, 1990. 88 с.
15. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). Москва: Языки славянской культуры, 1997. 577 с.
16. Бондарко А. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. Ленинград: Эдиториал УРСС, 2001. 208 с.
17. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. Москва: Высшая школа, 1990. 176 с.
18. Вопросы теории лингвистической географии. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1962. 253 с.
19. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики. *Проблемы структурной лингвистики*, 1971. Москва: Наука, 1972. С. 367–395.
20. Гачев Г. Национальные образы мира, Космо-Психо-Логос. Москва: Изд. группа «Прогресс» – «Культура», 1995. 236 с.
21. Глухов В. П. Основы психоллингвистики: учеб. пособ. для студентов педвузов. Москва: Высшая школа, 2005. 651 с.
22. Гулыга Е., Шендельс Е. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. Москва: Просвещение, 1969. 184 с.
23. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва: Наука, 1976. С. 291–314.
24. Засорина Л. Н. Введение в структурную лингвистику. Москва: Высшая школа, 1974. 314 с.
25. Золотова Г. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва: Наука, 1973. 351 с.
26. Жирмунский В. М. Введение в сравнительно-историческое изучение германских языков. Москва-Ленинград: Наука, 1964. 313 с.
27. Кодухов В. И. Общее языкознание. Москва: Высш. школа, 1974. 303 с.
28. Концептуализация и смысл. Новосибирск: Наука, 1990. 239 с.
29. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 1999. 288 с.

- 30.Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. 245 с.
- 31.Кузнецов А. М. О применении метода компонентного анализа в лексике. *Синхронно-сопоставительный анализ языков разных систем*. Москва: Наука, 1971. С. 176–198.
- 32.Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. Москва: Наука, 1980. 160 с.
- 33.Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. Москва: АСТ : Ерман, 2003. 365 с.
- 34.Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Изд. 3-е. Москва: Смысл; СПб.: Лань, 2003. 288 с.
- 35.Литвинов В. П. Типологический метод в лингвистической семантике. Ростов-н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1986. 168 с.
- 36.Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва: Наука, 1991. 204 с.
- 37.Мамудян М. Лингвистика: Пер. с фр. Москва: Прогресс, 1985. 200 с.
- 38.Макаев Э. А. Проблемы индоевропейской ареальной лингвистики. Москва; Ленинград, 1964. С. 136–141.
- 39.Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособ. Москва: ФЛИНТА; Наука 2011. 296 с.
- 40.Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании. Москва: «Едиториал УРСС», 2010. 104 с.
- 41.Методы сопоставительного исследования языков. Москва: Наука, 1988. 96 с.
- 42.Мостепаненко В. М. Философия и методы научного познания. Ленинград: Лениздат, 1972. 263 с.
- 43.Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. 819 с.
- 44.Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва: Высшая школа, 1988. 68 с.
- 45.Основные направления структурализма. Москва: АН СРСР Ин-т языкознания, 1964. 358 с.
- 46.Подкорытов Г. А. О природе научного метода. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. 226 с.
- 47.Попова З. Д., Стернин И. А. Методы изучения и описания лексической системы языка. Лексическая система языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. Гл. VI. С. 102–146.
- 48.Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 191 с.
- 49.Ревзин И. И. Современная структурная лингвистика. Москва: Наука, 1977. 263 с.
- 50.Селиверстова О. Н. Компонентный анализ многозначных слов. Москва: Наука, 1975. 236 с.

51. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва: Наука, 1975. 313 с.
52. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка. Москва: Языки русской культуры, 1998. 784 с.
53. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Київ: Наукова думка, 1989. 256 с.
54. Трескова С. И. Социолингвистические проблемы массовой коммуникации. Москва: Наука, 1989. 151 с.
55. Успенский Б. А. Структурная типология языков. Москва: Наука, 1965. 286 с.
56. Широков О. С. Современные проблемы сравнительно-исторического языковедения. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1981. 42 с.
57. Эдельман Д. И. Основные вопросы лингвистической географии. Москва: Наука, 1968. 112 с.
58. Ярцева В. Н. Контрастивная грамматика. Москва: Наука, 1981. 112 с.

Словники

1. Лингвистический энциклопедический словарь / за ред. В. Н. Ярцевой. Москва: Большая Российская энциклопедия, 2002. 709 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
3. Українська мова : Енциклопедія / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови / В. М. Русанівський (голова ред. кол.). 2 вид., випр. і доп. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

12. Інформаційні ресурси

1. Сайт бібліотеки БДПУ. URL: <https://library.bdpu.org>.
2. Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua.
3. Даниленко В. П. Методы лингвистического анализа. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2011. 280 с. URL: <https://rucont.ru>
4. Иванова Л. П. Методы лингвистических исследований: учеб. пособ. Киев: ИСПО, 1995. 138 с. URL: <https://search.rsi.ru>.
5. Крижко О. А. Методологія наукового філологічного дослідження (мовознавчого): навч. посіб. для магістрантів спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.01 Українська мова і література. Бердянськ: БДПУ, 2018. 293 с. URL: <https://dspace.bdpu.org>.
6. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике: учеб. пособ. Екатеринбург: Изд-во Ур-ФУ, 2012. 818 с. URL: www.twirpx.com.
7. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва: ЛКИ, 2007. 312 с. URL: <https://www.twirpx.com>.

4. Методи навчання:

- 1) За джерелами передачі й характером сприйняття інформації: словесні, наочні, практичні.
 1. Словесні: пояснення, розповідь, лекція, бесіда.
 2. Наочні: ілюстрування, самостійне спостереження.
 3. Практичні: вправи, дослідні роботи.
- 2) За основними дидактичними завданнями, які необхідно вирішувати на конкретному етапі навчання: методи оволодіння знаннями, формування умінь і навичок, застосування отриманих знань, умінь і навичок.
- 3) За характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі.
- 4) Методи стимулювання навчальної діяльності:
 - 4.1. метод навчальної дискусії – суперечка, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу.
- 5) Методи контролю і самоконтролю у навчанні:
 - 5.1. метод усного контролю: основне запитання, додаткові, допоміжні; запитання у вигляді проблеми; індивідуальне;
 - 5.2. метод письмового контролю;
 - 5.3. метод тестового контролю.
- б) Бінарні методи:

Методи викладання: інформаційно-повідомляючий; пояснювальний.
Методи навчання: виконавчий; репродуктивний (відтворюючий); пошуковий.

5. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен

6. Система оцінювання.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ЄКТС
	Для підсумкового семестрового контролю, що включає екзамен, курсову роботу, практику	Для підсумкового семестрового контролю, що включає залік	Для всіх видів підсумкового контролю
90-100	відмінно	зараховано	A (відмінно)
78-89	добре		B (добре)
65-77			C (добре)
58-64			D (задовільно)
50-57	задовільно		E (задовільно)
35-49	незадовільно	не зараховано	FX (незадовільно) з можливістю повторного складання
1-34	незадовільно		F (незадовільно) з обов'язковим

			повторним вивченням дисципліни
--	--	--	-----------------------------------

